

ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАННЯ

ПРОБЛЕМЫ ПРОЦЕССУАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОКУРОРА ВО ВРЕМЯ КРИМИНАЛЬНОГО ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ В ФОРМЕ ЧАСТНОГО ОБВИНЕНИЯ

PROBLEMS OF JUDICIAL ACTIVITY OF PUBLIC PROSECUTOR ARE DURING CRIMINAL REALIZATION IN FORM PRIVATE PROSECUTION

Анотація: у статті розглянуто основні проблеми, пов'язані з процесуальною діяльністю прокурора під час кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Проаналізовано ефективність процесуальної діяльності прокурора під час кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Запропоновано шляхи удосконалення процесуальної діяльності прокурора під час кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Ключові слова: прокурор, кримінальне провадження, приватне обвинувачення, судове провадження, потерпілий.

Аннотация: в статье рассмотрены основные проблемы, связанные с процессуальной деятельностью прокурора во время криминального осуществления в форме частного обвинения. Проанализирована эффективность процессуальной деятельности прокурора во время криминального осуществления в форме частного обвинения. Предложены пути совершенствования процессуальной деятельности прокурора во время криминального осуществления в форме частного обвинения.

Ключевые слова: прокурор, уголовное дело, частное обвинение, судебное разбирательство, потерпевший.

Annotation: *the basic problems related to judicial activity of public prosecutor during criminal realization in form private prosecution are considered In the article. Efficiency of judicial activity public prosecutor is analysed during criminal realization in form private prosecution. The ways of improvement of judicial activity of public prosecutor offer during criminal realization in form private prosecution.*

Key words: *prosecutor, criminal case, private prosecution, judicial proceedings, victim.*

Вступ. Однією із засад сучасного кримінального процесу України є засада публічності, відповідно до якої прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за винятком випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також вжити всіх передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. Фактично прокурор та слідчий наділені винятковими повноваженнями у кримінальному переслідуванні злочинів, крім приватного обвинувачення. Тому процесуальна діяльність прокурора під час кримінального провадження у формі приватного обвинувачення має свою проблематику, дослідження якої є вкрай актуальним.

Метою статті є визначення основних проблем процесуальної діяльності прокурора під час кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Результати досліджень. Вітчизняне приватне обвинувачення має досить глибокі коріння. На підтвердження цієї тези слід навести слова І.Ф.Г. фон Еверса: давній Закон нічого не містить у собі стосовно публічного права [1, с. 355]. При цьому Д. Я. Самоквасов вказував, що «саме потерпілий провадив попереднє слідство: провадив обшук, розпитував осіб, що мають відношення до справи, заручався свідками, збирав докази» [2, с. 133]. Поряд з цим М. Гартунг зазначав, що «справа могла початися тільки по приватному

позову ображеного позивача», виняток становило вбивство, в якому навіть без позивача достатньо було самого факту. Позов називався «наклепом» [3, с. 81]. Не вдаючись до подальшого дослідження становлення кримінального процесу в Україні, слід відмітити, що кримінальний процес на теренах сучасної України мав винятково приватний характер під час свого зародження.

Поступово державні утворення в особі їх органів почали перебирати на себе повноваження у сфері розшуку, досудового розслідування та обвинувачення в судових органах. Кримінально-процесуальні правовідносини, пов'язані з приватним обвинуваченням, постійно піддавалися змінам на нормативно-правовому рівні численними нормативними актами. Стале надзвичайно збалансоване нормативне закріплення приватне обвинувачення отримало саме із затвердженням надзвичайно прогресивного законодавчого акту – Статуту кримінального судочинства [4, с. 215–306]. З набуттям незалежності Україна отримала у спадок радянський Кримінально-процесуальний кодекс 1960 року (далі – КПК України 1960 року), в якому також було прописано процедуру приватного обвинувачення (ст. 27).

Особливості приватного обвинувачення за ч. 1 ст. 27 КПК України 1960 року були наступні:

– чіткий перелік злочинів (ст. 125, ч. 1 ст. 126, ст. 203і, ч. 1 ст. 206, ст.ст. 219, 229, 231–2322, 356 Кримінального кодексу України (далі – КК України) щодо дій, якими заподіяно шкоду правам та інтересам окремих громадян), за якими відбувалося приватне обвинувачення;

– справа порушувалася лише судом і лише за скаргою потерпілого;

– досудове розслідування не проводилося у справах за ст. 125, ч. 1 ст. 126 та ст. 356 КК України (щодо дій, якими заподіяно шкоду правам та інтересам окремих громадян);

– у випадку примирення потерпілого з обвинуваченим, підсудним справа підлягала закриттю;

– прокурор мав право в будь-який момент вступити у справу, порушену суддею за скаргою потерпілого, і підтримувати обвинувачення в суді, коли цього вимагає охорона державних або громадських інтересів чи прав громадян (такий вступ прокурора не позбавляв потерпілого процесуальних прав, але справа в цих випадках за примиренням потерпілого з обвинуваченим, підсудним закриттю не підлягала).

Головна ідея приватного обвинувачення за КПК України 1960 року полягала в тому, що фактичним господарем сторони обвинувачення був потерпілий, адже саме від його волі залежав початок кримінального переслідування і його закриття. Прокурор міг вступити у справу лише за наявності певних підстав та у виняткових випадках, але без проведення досудового розслідування.

Варто додати, що А.І. Тітко, характеризуючи приватне обвинувачення за КПК України 1960 року, вказує, що приймаючи рішення про порушення кримінальної справи приватного обвинувачення, суддя змушений був робити попередній висновок про фактичні обставини, що ставило під сумнів неупередженість та об'єктивність його подальшої діяльності при розгляді такої справи по суті [5, с. 256]. Дійсно, такий підхід радянського законодавця не у повну міру відповідає європейським стандартам прав людини.

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), прийнятий у 2012 році, кардинально змінив інститут приватного обвинувачення. У Пояснювальній записці до проекту Кримінального процесуального кодексу України автори-розробники анонсували суттєве

розширення кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, яке полягало в наступному. Відповідно до проекту провадження по цій категорії може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого. Відмова потерпілого, його представника від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. При цьому проект передбачав досить широке коло складів злочинів, щодо яких застосовується приватне обвинувачення, використовуючи як критерій для їх виокремлення той факт, що такі злочини в основному завдають шкоди переважно приватним інтересам особи і не заподіюють безпосередньої шкоди державі [6]. Дійсно, коло злочинів було розширено, однак мотивація цього розширення – «такі злочини в основному завдають шкоди переважно приватним інтересам особи і не заподіюють безпосередньої шкоди державі» і вектор реформування приватного обвинувачення містить у собі певний дисонанс.

Дійсно, законодавець присвятив приватному обвинуваченню цілу главу в КПК України, що складається аж із трьох статей. Поряд з цим трансформовано підхід до кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Процедурна основа визначена ст. 478 КПК України, відповідно до якої потерпілий має звертатися із заявою про вчинення кримінального правопорушення (протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення певного кримінального правопорушення) до слідчого, прокурора, іншої службової особи органу, уповноваженого на початок досудового розслідування. Фактично вказана норма визначає лише «приватність» початку досудового розслідування, адже проведення досудового розслідування (збір доказів, ініціювання застосування заходів забезпечення, ініціювання застосування запобіжних заходів, проведення процесуальних дій, повідомлення про

підозру, відкриття матеріалів іншої сторони, надсилання обвинувального акту до суду) повністю покладено на прокурора та орган досудового розслідування. При цьому жодна норма КПК України не надає потерпілому будь-яких додаткових повноважень чи виняткової компетенції під час проведення такого досудового розслідування.

Якщо розглянути першу групу (п. 1 ч. 1 ст. 477 КПК України), то у більшості проваджень потерпілі мають матеріальні інтереси. Звісно, іноді на першому місці стоїть і принцип, тобто принципова позиція потерпілого, що має на меті покарати кривдника, але це швидше виняток. Саме тому у цьому випадку використання держави та її органів полягає суто у легальному примусу до підозрюваного (обвинуваченого) відшкодувати матеріальну шкоду. А після такого відшкодування відбувається відмова потерпілого від обвинувачення – закриття кримінального провадження.

Інший шлях – це закриття кримінального провадження, адже відсутні будь-які можливості довести факт вчинення цього кримінального правопорушення.

Варто навести загальні відомості про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень та результати їх досудового розслідування за ст. 125 КК України (умисне легке тілесне ушкодження). У 2013 році обліковано 50 018 кримінальних правопорушень, з яких лише 20 069 проваджень направлені до суду з обвинувальним актом, закритих – 174 602 (у тому числі за ч. 1 п.п. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України – 164 888) [7]. У 2014 році обліковано 37 840 кримінальних правопорушень, з яких лише 14 698 проваджень направлені до суду з обвинувальним актом, закритих 94 617 (у тому числі за ч. 1 п.п. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України – 91 288) [8]. У 2015 році обліковано 34 730 кримінальних правопорушень, з яких лише 11 734 проваджень направлені до суду з обвинувальним актом, закритих 73 365 (у тому числі за ч. 1 п.п. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України – 71 454) [9].

Наведена статистика вражає, адже кількість закритих кримінальних проваджень надзвичайно велика. Поряд з цим кожне провадження – це не лише реєстрація в ЄРДР і постанова про закриття, це комплекс проведених слідчих та процесуальних дій прокурором та органом досудового розслідування, що завершився фактично безрезультатно. Звертаючи увагу на другу групу злочинів (п. 2 ч. 1 ст. 477 КПК України), слід відмітити, що питання зводиться до міжособистісних відносин між дружиною та чоловіком. Такі провадження у більшості випадків призводять до примирення, а отже і знову до відмови потерпілого від обвинувачення.

Третя група злочинів (п. 3 ч. 1 ст. 477 КПК України) виокремлює таких суб'єктів, як чоловік (дружина) потерпілого, інші близькі родичі чи члени сім'ї потерпілого, або особа, яка щодо потерпілого була найманим працівником і завдала шкоду винятково власності потерпілого. Більше того, основна маса цих злочинів – злочини проти власності. Результатом досудового розслідування стає або примирення членів сім'ї, або відшкодування шкоди за рахунок державних органів. При цьому як перший варіант розвитку подій, так і другий відбувається за участю державних органів. Слід зауважити, що майже кожне кримінальне провадження можна звести до відшкодування шкоди. Але ж не слід забувати й про невідворотність покарання, запобігання злочинності (як загальна, так і спеціальна превенція). Поряд з цим наведена вище статистика свідчить про інший результат – закриття провадження за реабілітуючими обставинами.

Розглянемо процесуальну діяльність прокурора на стадії судового провадження. Відповідно п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК України процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, має назву «державне обвинувачення». Але фор-

мулювання «підтримання прокурором державного обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення» є надзвичайно дивним та суперечливим. А якщо врахувати положення Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», то назва відповідної діяльності прокурора є ще більш суперечливою – підтримання прокурором публічного обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Більше того, процесуальна діяльність прокурора у судовому кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення не має жодних особливостей. Однак результат процесуальної діяльності прокурора не залежить від його правової позиції. Ця теза пояснюється тим, що доля кримінального провадження знаходиться повністю в компетенції потерпілого, адже на будь-якому етапі судового розгляду потерпілий має право використати своє законне право – відмовитися від обвинувачення.

Наведемо судову статистику. У 2013 році судами першої інстанції було розглянуто 8191 кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, з яких закрито – 3839 (що становить 46,86%) [10]. У 2014 році судами першої інстанції було розглянуто 7474 кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення, з яких закрито – 3550 (що становить 47,49%) [11]. У 2015 році судами першої інстанції було розглянуто 6788 кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення, з яких закрито – 3350 (що становить 49,35%) [12]. За перше півріччя 2016 року судами першої інстанції було розглянуто 2834 кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення, з яких закрито – 1524 (що становить 53,77%) [13]. Узагальнивши наведені дані, слід відмітити, що судами першої інстанції за останні три з половиною роки було закрито 49,36% кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення.

Також незрозумілим є існування ст. 479 КПК України, яка вказує на те, що відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення може відбуватися на підставі угоди про примирення або без неї. Виникає питання: якими мотивами буде керуватися обвинувачений (що відшкодував шкоду), підписуючи угоду про примирення, якщо є можливість просто закрити провадження. Адже угода про примирення має наслідком вирок (і вирок не виправдальний), що відповідно тягне за собою покарання та судимість особи.

Наведена вище мотивація реформування приватного обвинувачення – «такі злочини в основному завдають шкоди переважно приватним інтересам особи і не заподіюють безпосередньої шкоди державі» та сучасне правозастосування є несумісними та суперечать один одному. Адже процесуальна діяльність прокурора, що спрямована на виконання завдань кримінального провадження, повністю залежить від позиції потерпілого. Слід відмітити, що під час розробки вказаних положень не було враховано ні часу, що буде витратити прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримання державного обвинувачення, ні державних коштів, що будуть витрачені під час виконання прокурором своїх повноважень.

Слід наголосити, що головну роль у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення має відігравати лише потерпілий. Більше того, саме на нього має бути покладений тягар доказування без будь-якого втручання представників держави. Зазначені провадження мають починатися саме з судової стадії. При цьому суд не буде грати роль суб'єкта, що порушив справу, а лише формальну – реєструвати правопорушення. Більше того, потерпілий повинен у такому провадженні бути забезпечений правом

на безоплатну правову допомогу з боку професійного адвоката. А кримінальне провадження має фактично базуватися на положеннях ст. 332 «Проведення експертизи за ухвалою суду» та ст. 333 «Застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій під час судового провадження» КПК України. Поряд з цим прокурор може вступати у кримінальне провадження у формі

приватного обвинувачення лише у виняткових випадках.

Висновки. Практика застосування положень КПК України вказала на суттєві недоліки сучасного кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Запропоновані рекомендації щодо вирішення наведених проблем сприятиме оптимізації процесуальної діяльності прокурора у кримінальному провадженні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Эверс Ф.Г. Древнейшее русское право въ историческомъ его раскрытїи / пер. с немецкаго Иванъ Платоновъ. САНКТ-ПЕТЕРБУРГЪ: Печатано въ Типографіи Штаба Отдельнао Корпуса Внутренней Стражи, 1835. 424 с.
2. Самоквасовъ Д. Я. Древнее русское право. М.: Университетская типографія, 1903. 444 с.
3. Гартунгъ Н. История уголовного судопроизводства и судоустройства Франции, Англии, Германии и России, приравненная къ университетскому курсу. САНКТ-ПЕТЕРБУРГЪ: Въ тип. Э. Арнгольда, 1868. 206 с.
4. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Второе. Том XXXIX. Отделение 2. 1864 г. СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1867. 822 с.
5. Тітко І. А. Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України: дис. ... д-ра юрид. наук. Х., 2016. 484 с.
6. Пояснювальна записка до проекту Кримінального процесуального кодексу України. URL: http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb2/webpr_0c34?id=&pf3511=42312&pf35401=211920
7. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-листопад 2013 року. URL: http://stst2011.html?_m=fsfile&_c=download&file
8. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2014 року. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=198199
9. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2015 року. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=198191
10. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2013 рік (Форма 1-1.). URL: http://court.gov.ua/userfiles/1-1_2013.xls
11. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2014 рік (Форма 1-1.). URL: [http://court.gov.ua/userfiles/1_1_2014\(4\).xls](http://court.gov.ua/userfiles/1_1_2014(4).xls)
12. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за 2015 рік (Форма 1-1.). URL: [http://court.gov.ua/userfiles/1-1_2015\(1\).xls](http://court.gov.ua/userfiles/1-1_2015(1).xls)
13. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження за перше півріччя 2016 року (Форма № 1-1.). URL: http://court.gov.ua/userfiles/Copy%201-1_1%202016.xls
14. Фойницький І. Я. Курсь уголовного судопроизводства: в 2 т. СПб.: Типографія М. М. Стасюлевича, 1899. Т. 2. 608 с.